

А. В. Марущенко,
молодший науковий співробітник, центр інновацій та технологій
ORCID ID: <https://orcid.org/0009-0005-7111-8959>

DOI: 10.32702/2306-6814.2023.16.210

МІГРАЦІЙНІ ЗАГРОЗИ НАЦІОНАЛЬНІЙ БЕЗПЕЦІ ТА ЕКОНОМІЧНОМУ РОЗВИТКУ УКРАЇНИ В ПІСЛЯВОЄННИЙ ПЕРІОД

A. Marushchenko,
Junior Researcher, Innovations and Technologies Center

MIGRATION THREATS TO THE NATIONAL SECURITY AND ECONOMIC DEVELOPMENT OF UKRAINE IN THE POST-WAR PERIOD

У статті досліджено сутність проблем відновлення України в післявоєнний період. В статті проаналізовано основні існуючі стратегії післявоєнної відбудови, від яких напряду залежить можливість повернення з вимушеної міграції українських громадян.

Розкрито міграційні загрози, пов'язані із зовнішніми і внутрішніми міжрегіональними міграціями, викликаними збройною агресією Росії, негативні наслідки яких несуть у собі загрози загострення демографічної ситуації, залишення країни вченими та фахівцями, відтік кваліфікованої робочої сили, що в свою чергу негативно впливає на соціально-економічну ситуацію в державі. Ця проблема і безпосередньо, і опосередковано перебуває в площині національної безпеки України.

Розглянуто можливі ризики неповернення частини біженців з-за кордону при відсутності умов, які б дозволили їм прийняти рішення повернутися, що в свою чергу негативно вплине на відновлення економіки.

The article examines the essence of the problems of recovery of Ukraine in the post-war period. The article analyses the main existing post-war reconstruction strategies, which directly depend on the possibility of return of Ukrainian citizens from forced migration. The migration threats associated with external and internal interregional migrations caused by Russia's armed aggression have been revealed, the negative consequences of which include the threat of an aggravation of the demographic situation, leaving the country by scientists and specialists, and the outflow of qualified labor, which in turn negatively affects the socio-economic situation in the state. This problem is both directly and indirectly in the sphere of national security of Ukraine. Considered possible risks of non-return of a part of refugees from abroad in the absence of conditions that would allow them to decide to return, which in turn will negatively affect the recovery of the economy. Today, the main strategic task of Ukraine is to preserve state sovereignty and territorial integrity, neutralize real and potential threats to national interests, and ensure the realization of the rights and freedoms of citizens. Host countries interested in replenishing their own human resources are likely to make efforts to retain qualified specialists and young people on their territory, which will be necessary for the recovery of Ukraine's economy. The loss of human potential will increase due to the intensification of labor migration abroad.

according to the principle of chain migration, when refugees who have established themselves in host countries will facilitate the further labor migration of their relatives or male acquaintances after the opening of the border. Consequently, Ukraine will have to state significant losses of labor and intellectual potential, which will greatly complicate the post-war recovery of the state. Also, the war added new factors that further worsen the demographic situation in Ukraine, which was already in a state of crisis. Mechanisms for solving this problem should become one of the priority tasks of state authorities, since the status of the state is determined by the economy and population.

Ключові слова: відновлення, міжрегіональна міграція, демографічна ситуація, національна безпека України, біженці, відновлення економіки.

Key words: recovery, interregional migration, demographic situation, national security of Ukraine, refugees, economic recovery.

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ У ЗАГАЛЬНОМУ ВИГЛЯДІ ТА ЇЇ ЗВ'ЯЗОК ІЗ ВАЖЛИВИМИ НАУКОВИМИ ЧИ ПРАКТИЧНИМИ ЗАВДАННЯМИ

Сьогодні основне стратегічне завдання України полягає в збереженні державного суверенітету та територіальної цілісності, нейтралізація реальних та потенційних загроз національним інтересам, забезпечення реалізації прав і свобод громадян.

З початку збройної агресії Російської федерації Україна зазнала великих втрат людських ресурсів, руйнувань критичної, виробничої та соціальної інфраструктури. Міграційні процеси, що виникли через агресію, негативно впливають на її демографічний розвиток, участь у міжнародному поділі праці, вихід на європейський та світовий ринок, соціальну та національну безпеку.

За даними МЗС станом на 21 червня 2023 року за кордоном перебували 8 млн 177 тис українців, тобто приблизно 20% від 41,1 млн наявного населення, станом на 1 лютого 2022 року (без урахування тимчасово окупованої АР Крим) за даними Держстату. Також за даними Міністерства соціальної політики на зараз кількість офіційно зареєстрованих внутрішньо переміщених осіб в країні досягає 4,9 млн осіб. Треба розуміти, що ці дані є наближеними до реальних, оскільки точний підрахунок за умов ведення бойових дій є неможливим.

Біженці з України стали джерелом нової робочої сили в країнах ЄС. Ті, хто знаходить роботу, поступово стають трудовими мігрантами, активно інтегруються у європейський ринок праці та платять податки. Люди починають вибудовувати свої соціальні зв'язки, формувати свої кар'єрні перспективи, вивчають мову, культуру, заводять друзів. Починають формуватися зовсім інші перспективи, не пов'язані з Україною і це є чи не найбільшим ризиком втратити найкращих. Ще більшою проблемою буде повернути дітей та молодь, які зараз вчать у європейських школах та вищих навчальних закладах, перед якими відкриватимуться великі перспективи та можливості.

АНАЛІЗ ОСТАННІХ ДОСЛІДЖЕНЬ ТА ПУБЛІКАЦІЙ

В наукових працях як вітчизняних, так і зарубіжних фахівців планом відновлення та модернізації Ук-

раїни в післявоєнний період сьогодні приділяється величезна увага. Всі стратегії зводяться до того, що першочерговим завданням повинно бути відновлення економіки, яке буде залежати від джерел фінансування та людського ресурсу. Потрібно розуміти, що втрати від війни зростають щодня та чим довше вона триватиме, тим менше людей повернуться до України. Цій актуальній проблемі присвячені статті багатьох вітчизняних та зарубіжних видань. План відбудови досліджували у своїй праці Т. Бекер, Б. Айхенгрін, Ю. Городніченко, С. Гурієв, С. Джонсон, Т. Милованов, К. Рогофф, Б. Ведер ді Мауро [1]. Розробкою стратегії та плануванням повоєнного відновлення України займалися Н. Шаповал, М. Федосеєнко, О. Грибановський, О. Терещенко [2].

Ще у квітні 2022 року Президент України підписав Указ про утворення Національної ради з відновлення України від наслідків війни [3], основними завданнями якої є: розроблення плану заходів з післявоєнного відновлення та розвитку України, який, зокрема, передбачатиме відновлення і розбудову транспортної, медичної, соціальної, комунальної, виробничої інфраструктури та житла, інфраструктури енергетики, зв'язку, військової інфраструктури і військово-промислового комплексу, структурну модернізацію та перезапуск економіки, заходи з подолання безробіття, підтримки сімей з дітьми, вразливих верств населення, осіб, які опинилися у складних життєвих обставинах внаслідок війни, відновлення та збереження культурної спадщини.

На замовлення Transparency International Ukraine дослідницька агенція Info Sapiens провела соціологічне опитування серед населення та представників українського бізнесу, які залишаються та території України, про потреби та очікування від майбутньої відбудови [4], результати якого є невтішними. Головними проблемами країни українці називають війну (100%), руйнування інфраструктури та житла (98%), корупцію (94%), безробіття (89%).

ФОРМУВАННЯ ЦІЛЕЙ СТАТТІ (ПОСТАНОВКА ЗАВДАННЯ)

Дослідження викликів та загроз, що спричинили масові міжрегіональні та міждержавні міграційні переміщення українців внаслідок російської агресії.

Українські біженці в країнах Європи

Кількість зареєстрованих біженців



Рис. 1. Українські біженці в країнах Європи станом на 2023 рік

Джерело: УВКБ ООН. 04.04.2023. Вибрані країни.

ВИКЛАД ОСНОВНОГО МАТЕРІАЛУ ДОСЛІДЖЕННЯ

Військова агресія Росії проти України зруйнувала та продовжує руйнувати українську економіку, соціальну, транспортну, енергетичну інфраструктуру та життя людей, руйнує цілі міста та села, знищуючи український народ та цілі екосистеми України. Масштаб руйнування активів вже оцінюється в \$108.3 млрд (за оцінками проєкту damaged.in.ua), обсяг непрямих втрат економіки за різними оцінками складає \$750 млрд, що є безпрецедентною сумою руйнувань та втрат з часів Другої світової війни.

Також безпрецедентною за весь час незалежності є вимушена міграція українців. Повномасштабна війна Росії в Україні змусила мільйони українців залишити свої домівки. Більшість із них, судячи з усього, опинилися у країні агресорі Росії. За даними Управління Верховного комісара ООН з питань біженців (УВКБ ООН), туди після російського нападу перемістилися 2,8 мільйона осіб. Передусім, очевидно, йдеться про жителів окупованих регіонів на сході та півдні України. Для них це почасти єдиний відносно безпечний і доступний шлях втечі з охоплених бойовими діями регіонів. Адже для переїзду на підконтрольну Україні територію їм потрібно або перетнути лінію фронту, або проїхати тисячі кілометрів через низку країн, аби безпечно в'їхати до України через західний кордон. Крім того, Росію звинувачують у примусовій депортації дітей з окупованих територій. За даними Національного інформаційного бюро при міністерстві з питань реінтеграції тимчасово окупованих територій на кінець березня, незаконно депортованими вважаються майже 20 тисяч українських дітей.

На другому місці за кількістю зареєстрованих українських біженців — Польща. За даними УВКБ ООН, там станом на початок квітня 2023 року було зареєстровано 1,58 мільйона українців. Наступні — Німеччина (923 тисячі) та Чехія (504 тисячі).

Загалом у Європі станом на початок квітня зареєстровано 8,05 мільйона українських біженців (Рис. 1).

Проаналізувавши основні існуючі стратегії післявоєнної відбудови України, при розробці яких автори спираються на історичний міжнародний досвід, можна зробити висновок, що цей процес займе від двох до десяти років, в залежності від того, коли припиняться бойові дії. Одним із ключових елементів реконструкції відзначають повернення українських біженців та внутрішньо переміщених осіб (ВПО) до попередніх місць проживання.

А от чи готові люди повертатися, та від чого це буде залежати? Щоб спробувати дати відповідь на це питання потрібно проаналізувати результати соціологічних опитувань проведених як серед ВПО так і серед біженців за кордоном.

Розглянемо одну з європейських країн, яка прийняла найбільшу кількість біженців Польщу. Аналітичний центр міжнародної компанії з працевлаштування Gremi Personal [5] методом електронного анкетування провів опитування громадян України віком від 18 до 60 років, що знаходяться у всіх воєводствах Польщі після початку повномасштабного вторгнення російської федерації. Термін проведення: 3 — 31 березня 2023 року. Кількість респондентів 1270 людей.

38% українських біженців залишаться у Польщі, 7% планують переїхати із Польщі в іншу країну, 55% повернуться в Україну. Із них 82% українців, які планують повертатися, кажуть що приїдуть в Україну після перемоги. 8% сказали, що збираються додому вже цієї весни, 6% планують повернутися влітку, і 4% — восени.

Настрої українців помітно змінилися за останні півроку. У жовтні 2022 року усього 17% респондентів відповіли, що не планують повертатися в Україну, 22,4% мали на меті поїхати додому у найближчі 3 місяці, 35% готувалися залишитися у Польщі щонайменше на рік та 25,6% планували повернутись як тільки закінчиться війна.

Кількість українців, які не планують повертатися додому зросла удвічі за півроку. Це може свідчити про низку факторів. Деяким людям вже нема куди повертатися, здебільшого, це люди зі Сходу та Півдня України, чії будинки знищені російськими окупантами. Багато людей вже адаптувалися у Польщі, влаштувалися на роботу та віддали дітей у польські школи. Деякі жінки побудували стосунки з поляками і вже не хочуть розлучатися.

Також зазначають, що важливий фактор, який вплинув на плани українців залишитися — це відкриття українських бізнесів у Польщі. Починаючи з другої половини минулого року, понад 10 тис. українських компаній відкрилися у Польщі, які прагнуть винаймати на роботу українців. Відтак у висококваліфікованих спеціалістів, які через війну були вимушені працювати на простих роботах, з'являється можливість обіймати гарні посади й отримувати польські зарплати.

Друга за кількістю українських біженців європейська країна Німеччина. Відповідне дослідження провели Інститут досліджень народонаселення, Федеральне управління у справах міграції та біженців та Німецький інститут економічних досліджень [6]. Близько половини українських біженців, які виїхали у Німеччину, заявили, що не планують повертатися на батьківщину. Показник на 5% більший, ніж було рік тому.

Як зазначається, на тлі війни у цю країну виїхало майже мільйон українців. З-поміж тих українців, хто не хоче залишатися у Німеччині назавжди, 38% мають намір повернутися після війни в Україну, 30% заявили про плани мати тісні зв'язки з Німеччиною та жити на дві країни. Сімейний стан грає важливу роль у бажанні повернутися на батьківщину.

Примітно, що станом на початок 2023 року у Німеччині були працевлаштовані тільки 18% біженців. Автори дослідження пояснюють низький рівень зайнятості високою відвідуваністю мовних та інтеграційних курсів, які покликані покращити можливості працевлаштування. Ще однією перешкодою для влаштування на роботу є відсутність можливості догляду за дітьми.

Проаналізувавши дані цих соціологічних досліджень можна помітити, що кількість біженців, які не планують повертатися в Україну збільшується і європейці будуть сприяти подальшій інтеграції їх у свої суспільства.

В Україні питанням прогнозування повернення займалася "Конфедерація роботодавців України" [7], президент якої О. В. Мірошніченко, ситуацію на 31 травня 2023 року описав так: головна відмінність українського кейсу міграції від попередніх — це готовність європейських країн до прийому біженців. Станом на квітень 2023 року, найбільшу кількість біженців прийняла Польща (1,557 млн), Німеччина (922 тис) та Чехія (502 тис) — разом це 59% загальної кількості.

Друга важлива відмінність — матеріальна забезпеченість біженців. Багато хто з них мав (і має зараз) роботу в Україні і кошти для проживання. По суті, більшість українців, які вимушено залишили країну — представники середнього класу. Загалом витрати українців за кордоном з рахунків в українських банках у травні 2022 року становили понад \$2 млрд, а у наступні місяці — по \$1 млрд на місяць. Витрачання таких коштів призвело

до значного позитивного впливу на внутрішні ринки Польщі та Естонії. Таких явищ в Європі не було під час міграції людей з Близького Сходу і Африки. Останні опитування показують, що 55% українських мігрантів у Польщі оцінюють свій матеріальний стан як середній, і вони відправляють кошти в Україну.

Третя відмінність — набагато швидша інтеграція українських біженців у порівнянні з мігрантами під час кризи 2015 року. Наприклад, у Чехії через рік роботу вже мали 45% працездатних громадян, у Польщі — майже 90% працездатних, у Німеччині — 25%. Швидко інтегруються й українські діти. 66% дітей шкільного віку відвідують польську школу або навчаються паралельно ще й в українській школі онлайн.

Четверта відмінність — високий рівень освіти українських мігрантів. Серед українських біженців у Німеччині вищу освіту мають 72% осіб працездатного віку. У Польщі частка українців з вищою або неповною вищою освітою — 69%, у Чехії — 60%. Рівень кваліфікації українських вимушених мігрантів вищий, ніж того вимагають їхні робочі місця. У Польщі 51% працевлаштованих повоєнних мігрантів працюють на посадах, які передбачають більш низького рівня навичок.

П'ята відмінність — можливе збільшення частки чоловіків після дозволу їм залишати Україну. Це майже на 100% працездатні люди, які сьогодні знаходяться в Україні.

Переміщення українців після завершення війни буде двобічним. Частина українців повернеться в Україну, а частина, переважно чоловіки, можуть виїхати до Європи до своїх дружин та дітей. За кордоном заходиться, орієнтовно, 2,4 млн жінок з дітьми. У випадку, якщо до України повернеться 30—40% цих родин, то за кордоном лишаться 1,4—1,7 жінок і така ж кількість дітей. За оцінкою Конфедерації роботодавців України, у разі возз'єднання 1,4—1,7 млн родин за кордоном, чисельність українців за кордоном сягне 4,2—5,1 млн людей — майже стільки ж, скільки є зараз. Як і після Другої світової війни, до України можуть повернутись люди старшого віку. Оптимістичним буде будь-який сценарій, який передбачатиме повернення максимальної кількості біженців. А чи повернуться вони, залежатиме від багатьох факторів: від гарантій безпеки та наявності житла до можливості працювати та перспективи отримання високого доходу.

До війни чисельність робочої сили України становила 17,4 млн людей, з них 8,3 млн жінок і 9,1 млн чоловіків працездатного віку. З початком війни ситуація змінилась кардинально. 1 млн громадян було мобілізовано на захист України.

Станом на початок 2023 року за межами України перебували 4,6 млн українців, з яких 3,2 млн — жінки працездатного віку. На тимчасово окупованих з початку 2022 року територіях жили 3 мільйони осіб, з них орієнтовно 1,3 млн працездатного віку. Тобто з початку повномасштабного вторгнення Україна втратила доступ до 5,5 млн людей працездатного віку. Це трохи більше 30% всієї робочої сили (Рис. 2).

Ситуація в Україні ускладнюється ще й тим, що суттєво змінилось територіальне розміщення робочої сили. З-поміж 5,3 млн внутрішньо переміщених осіб, близько 3 млн — люди працездатного віку. За останні-

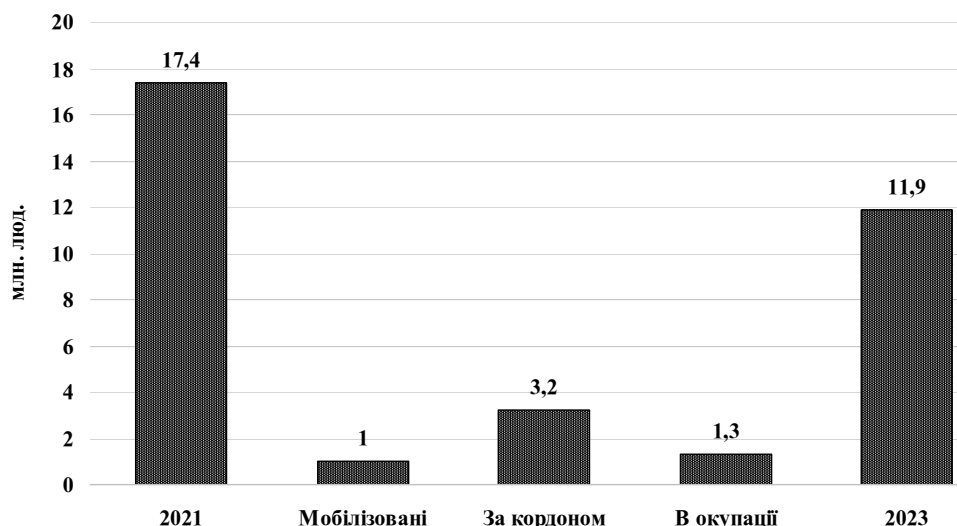


Рис. 2. Трудовий потенціал України у 2021 та 2023 роках

Джерело: складено автором.

ми даними кількість внутрішньо переміщених осіб може сягати 7 млн людей, з яких працездатного віку — близько 4 млн. Більшість з них не зможе повернутись до свого житла — їхні будинки або суттєво пошкоджені, або взагалі зруйновані.

Минулого року президент Володимир Зеленський запропонував міжнародним партнерам нову модель відновлення — шефство над певним регіоном, містом, громадою чи галуззю [8]. Інтерес до цього виявили вже майже три десятки країн.

Найбільше від російської агресії постраждали Донецька та Луганська області. Як розповіли у Кабміні, у відновленні Донецької області можуть допомогти Польща та Італія. Участь у відновленні зруйнованого Маріуполя візьме Греція — саме в цьому місті мешкала велика етнічна грецька громада.

Шефство над Луганською областю можуть взяти одразу три країни — Чехія, Швеція та Фінляндія. США та Туреччина допомагатимуть відновлювати Харків після війни. Чехія готова взяти на себе координацію відновлення Дніпропетровської області, Австрія — Запорізької області. Франція та Латвія допомагатимуть відбудовувати Чернігівську область. З відновленням Житомирської області допоможуть країни Балтії — Естонія, Латвія та Литва. Греція, окрім Маріуполя, хоче допомогти з відновленням Одеси. Данія бере на себе допомогу у відновленні об'єктів Миколаєва — житлових будинків, економічної, соціальної та транспортної інфраструктури. Допомогти з відновленням області уряд України запропонував Бельгії. Велика Британія заявила про готовність взяти шефство над Києвом та областю. Участь у відновленні області візьме також Литва. Норвегія може взяти шефство над Кіровоградською областю, Ірландія — над Рівненською, Канада — над Сумською. Херсонську область допомагатимуть відновлювати Швеція та Нідерланди.

Такий підхід до відбудови України може допомогти і з проблемою повернення українців, якщо дані країни будуть залучати до процесу відновлення українських громадян, що перебувають на їх території.

ВИСНОВКИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ ПОДАЛЬШИХ РОЗВІДОК У ДАНОМУ НАПРЯМІ

При оцінці перспектив повернення потрібно зважати на те, що притулок, наданий українцям, є тимчасовим, і після нормалізації ситуації в Україні буде припинений, після чого кожна країна перебування мігрантів вирішуватиме, кому залишитися, а кому повернутися залежно від внутрішніх інтересів та ситуації на ринку праці. Країни перебування, зацікавлені в поповненні власних людських ресурсів, імовірно, докладатимуть зусиль для затримання на своїй території кваліфікованих спеціалістів та молоді, які будуть конче необхідні для відновлення економіки України. Втрати людського потенціалу посиляться внаслідок інтенсифікації трудової міграції за кордон за принципом ланцюгової міграції, коли біженці, які закріпилися в країнах перебування, сприятимуть у подальшому трудовій міграції своїх родичів чи знайомих чоловіків після відкриття кордону.

Отже, Україні доведеться констатувати значні втрати трудового та інтелектуального потенціалу, що значно ускладнить повоєнне відновлення держави.

Також війна додала нових чинників, які ще більше погіршують демографічну ситуацію в Україні, яка і так перебувала у кризовому стані. Механізми вирішення цієї проблеми повинні стати одним з пріоритетних завдань органів державної влади, так як статус держави визначають економіка та чисельність населення.

Література:

1. Бекер Т., Айхенгрін Б., Городніченко Ю., Гурієв С., Джонсон С., Милованов Т., Рогофф К. та Ведер ді Мауро Б. Нарис про відбудову України. URL: https://cepr.org/system/files/2022-06/BlueprintReconstructionUkraine_ukr.pdf (дата звернення: 27.08.2023).
2. Шаповал Н., Федосєнко М., Грибановський О. та Терещенко О. Повоєнне відновлення України. Нові ринки та цифрові рішення. URL: <https://kse.ua/wp-content/uploads/2022/09/Digital-instruments-in-Ukrainian-recovery.pdf> (дата звернення: 27.08.2023).

3. УКАЗ ПРЕЗИДЕНТА УКРАЇНИ №266/2022 Питання Національної ради з відновлення України від наслідків війни. URL: <https://www.president.gov.ua/documents/2662022-42225> (дата звернення: 28.08.2023).

4. Transparency International Ukraine. Як відбудувати Україну — соціологічне опитування громадян та представників бізнесу. URL: <https://ti-ukraine.org/research/yak-vidbudovuvaty-ukrayinu-sotsiologichne-opytuvannya-gromadyan-ta-predstavnykiv-biznesu/> (дата звернення: 28.08.2023).

5. Gremi Personal. Скільки українців планують залишитися в Польщі — дослідження. URL: <https://gremi-personal.com.ua/skilki-bizhenciv-ne-povernutsja-v-ukrayinu-doslidzhennja/> (дата звернення: 28.08.2023).

6. Федеральний інститут досліджень населення (Німеччина). Біженці з України: майже половина в довгостроковій перспективі. URL: <https://www.bib.bund.de/EN/Service/Press/2023/2023-07-12-Refugees-from-Ukraine-Almost-half-intend-to-stay-in-Germany-for-the-long-term.html> (дата звернення: 28.08.2023).

7. Конфедерація роботодавців України. Чи зацікавлена Європа у поверненні українських мігрантів додому? URL: <https://employers.org.ua/news/id2496> (дата звернення: 28.08.2023).

8. Аналітичний портал "Слово і діло". Післявоєнне відновлення України: які країни взяли шефство над містами та областями. URL: <https://www.slovoidilo.ua/2023/03/01/infografika/suspilstvo/pislyavoyenne-vidnovlennya-ukrayiny-yaki-krayiny-vzaly-shefstvo-nad-mistamy-ta-oblastyamy> (дата звернення: 30.08.2023).

9. Шкуратов О. І. та Чудовська В. А. Концептуальні засади організаційно-економічного забезпечення екологічної безпеки територій. Економіка та держава. 2022. № 6. С. 4—9.

References:

1. Becker, T. Eichengreen, B. Horodnichenko, Y. Guriev, S. Johnson, S. Milovanov, T. Rogoff, K. and Vedder di Mauro, B. (2022), "Essay on the reconstruction of Ukraine", available at: https://cepr.org/system/files/2022-06/BlueprintReconstructionUkraine_ukr.pdf (Accessed 27 August 2023).

2. Shapoval, N. Fedoseyenko, M. Hrybanovskyi, O. and Tereshchenko, O. (2022), "Post-war reconstruction of Ukraine. New markets and digital solutions", available at: <https://kse.ua/wp-content/uploads/2022/09/Digital-instruments-in-Ukrainian-recovery.pdf> (Accessed 27 August 2023).

3. President of Ukraine (2022), Decree "The issue of the National Council for the Recovery of Ukraine from the Consequences of the War", available at: <https://www.president.gov.ua/documents/2662022-42225> (Accessed 28 August 2023).

4. Transparency International Ukraine (2023), "How to rebuild Ukraine — a sociological survey of citizens and business representatives", available at: <https://ti-ukraine.org/research/yak-vidbudovuvaty-ukrayinu-sotsiologichne-opytuvannya-gromadyan-ta-predstavnykiv-biznesu/> (Accessed 28 August 2023).

5. Gremi Personal (2023), "How many Ukrainians plan to stay in Poland — research", available at: <https://gremi-personal.com.ua/skilki-bizhenciv-ne-povernutsja-v-ukrayinu-doslidzhennja/> (Accessed 28 August 2023).

6. Federal Institute for Population Research (Germany) (2023), "Refugees from Ukraine: almost half in the long term", available at: <https://www.bib.bund.de/EN/Service/Press/2023/2023-07-12-Refugees-from-Ukraine-Almost-half-intend-to-stay-in-Germany-for-the-long-term.html> (Accessed 28 August 2023).

7. Confederation of Employers of Ukraine (2023), "Is Europe interested in returning Ukrainian migrants home?", available at: <https://employers.org.ua/news/id2496> (Accessed 28 August 2023).

8. Analytical portal "Word and Deed" (2023), "Post-war reconstruction of Ukraine: which countries took over cities and regions", available at: <https://www.slovoidilo.ua/2023/03/01/infografika/suspilstvo/pislyavoyenne-vidnovlennya-ukrayiny-yaki-krayiny-vzaly-shefstvo-nad-mistamy-ta-oblastyamy> (Accessed 30 August 2023).

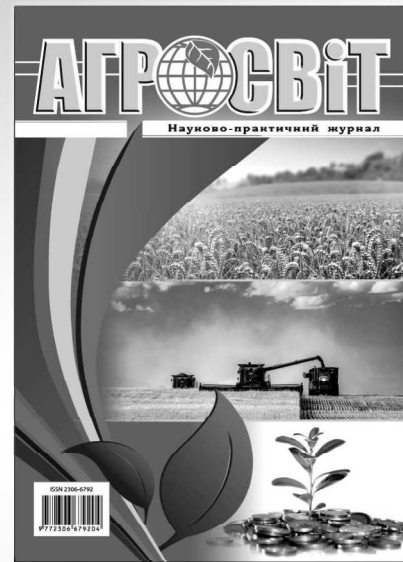
9. Shkuratov, O. I. and Chudovska, V. A. (2022), "Conceptual principles of organizational and economic provision of ecological security of territories", *Economy and the state*, vol. 1, pp. 4—9.

Стаття надійшла до редакції 01.08.2023 р.

АГРОСВІТ

<https://nauka.com.ua>

Передплатний індекс: 23847



Виходить 24 рази на рік

Журнал включено до переліку наукових фахових видань України з ЕКОНОМІЧНИХ НАУК (Категорія «Б»)

Спеціальності – 051, 071, 072, 073, 075, 076, 292